

utvrditi ustrojstvo ranosrednjovjekovnih seoskih općina u Hrvatskoj južno od Gvozda, smatrajući da ti spomenici sadržavaju “prežitke” starohrvatskoga društvenog uređenja.²¹

No, koliko god je u Baradinu postupku bilo korisnih poticaja, ipak je komparativno proučavanje bizantskih vrela, nešto kasnije dopunjeno i člankom Georgija Ostrogorskog “Vizantijska seoska opština” (1961.), bilo osnovicom i gledišta Nade Klaić o seoskoj općini u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj. U knjizi *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (1971.) N. Klaić je upozorila da društvene pojave u Hrvatskoj ne možemo promatrati odvojeno od takvih pojava u “neposrednom ili daljem susjedstvu”, jer “u sličnim uvjetima nastaju i slične promjene”. Smatrala je da zbog toga, uz potreban oprez, smijemo upotrijebiti “analogije kao pomoćno sredstvo u otkrivanju historijskih procesa” – dapače, da “položaj Slavena u Bizantskom Carstvu nakon doseljenja omogućuje da ispunimo prazninu koju za to razdoblje hrvatske povijesti ostavlja historijski materijal”. Zbog toga i u hrvatskim zemljama moramo pretpostaviti “stvaranje seoskih ili teritorijalnih općina kao osnovnih organizacijskih jedinica Slavena nakon dolaska na Balkan”. Postupno je “pobjeđivao novi, teritorijalni princip udruživanja”, a individualno vlasništvo nad zemljom bilo je razlogom da se “uz rodaka našao doskora i stranac”, pa “pravo otuđivanja zemlje razara pomalo krvne zajednice”. Raspadanje seoske općine, prema Nadi Klaić, “prati stvaranje vlastelinstava”, koji postupno nastaju “unutar seoske općine”.²²

2) Stvaranje vlastelinstava

Ni komparativna istraživanja bizantske i hrvatske seoske općine u ranome srednjem vijeku ni Baradino traganje za starohrvatskim “prežicima” u ranosrednjovjekovnim pravnim spomenicima ipak nisu mogli prevladati temeljnu prepreku – oskudicu izvornih podataka o hrvatskome selu. Vrela, prije svega u samostanskim kartularima, postaju iscrpnija tek u sredini i drugoj polovici XI. stoljeća, pa i naše predodžbe o seoskoj općini bivaju određenijima tek na izmaku ranoga srednjeg vijeka. Uza sve to ni historiografija nakon Nade Klaić nije pokazivala veće zanimanje za proučavanje ranoga hrvatskog društva. U najiscrpnijoj sintezi o ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj nakon Nade Klaić, u knjizi Ive Goldsteina *Hrvatski rani srednji vijek* (1995.), ustrojstvo seoske općine tek je usputno spomenuto.²³ Iznimkom je bio samo rad Nevena Budaka “Neki elementi društvenog razvoja ranosrednjovjekovne Hrvatske na primjerima iz kartulara sv. Ivana biogradske” (1990.), rezultate kojega prenosi i u svoju knjigu *Prva stoljeća Hrvatske* (1994.). Autor ističe da su “zemlju većinom obrađivali slobodni seljaci unutar seoske općine” i da je “vjerojatno tek 11. sto-ljeće vrijeme kada se stvaraju novi oblici odnosa u agraru”. Samostanski kartular ili *Policorion* “poznaje ih pod imenom villani”, žive u selima, “raspoložujući slobodno svojom

zemljom”, a njihovi posjedi “nazivani su alodijima”. Oslanjajući se na podatke iz Kartulara Samostana sv. Petra u Selu o servima koji postaju radnom snagom na samostanskom pridvornom gospodarstvu, ističe da je “11. stoljeće vrijeme pretvaranja slobodnih seljaka u ovisne”.²⁴

Seosku općinu u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj prema tome upoznajemo tek u času kad vrela počinju svjedočiti o kriznim pojavama u njezinu razvoju. Stvaranje samostanskih vlastelinstava, s ishodištima u gradovima bizantske Dalmacije (Zadar, Split) i kraljevske Hrvatske (Biograd), utječe na ustrojstvo seoskih društava u gradskome zaleđu, i to na dva načina. S jedne strane posjedi seoskih općina (*villa*) uključuju se u nova samostanska vlastelinstva, što općine i njihove pripadnike dovodi u podložan položaj spram samostana, vlasnika posjeda (Sv. Ivan u Biogradu), dok s druge strane, osiromašeni članovi općinâ iz egzistencijalnih razloga postaju *servi* na pridvornome gospodarstvu (Sv. Petar u Selu kod Splita).

Pa ipak, uza svu oskudicu izvornih podataka i postupno zamiranje historio-grafskoga zanimanja za hrvatsko selo, dosadašnja istraživanja upućuju na ne-prijeporan zaključak: temeljna organizacijska forma na hrvatskome selu u ranome srednjem vijeku bila je seoska općina ili *villa*, koju tvore njezini slobodni pripadnici ili *villani*. Tek potkraj ranoga srednjeg vijeka istočnojadranska gradska društva počinju postupno podvrgavati slobodne seoske općine širenju vlastitih zemljišnih posjeda. Pri tome je važno upozoriti da je prostor promjenâ u ustrojstvu seoskih društava u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, o kojemu svjedoče samostanski kartulari, ograničen na neposredna zaleđa gradova. Podalje od gradskih područja ili *agera*, na hrvatskome političkom teritoriju, u Lučkoj ili Sidraškoj županiji, razvoj seoskih općina ima drugačije, složenije značajke, koje izvorna građa od XII. stoljeća počinje sve jasnije osvjetljavati.